

Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri

Hilal Görgün*

The Anatomy of a Power Struggle: Anwar al-Sadat and his Opposition

A group emerged under Gamal Abdel Nasser in Egypt that held important positions in politics, the bureaucracy and military. After the death of Gamal Abdel Nasser on 28 September 1970, this elite circle, who later became known for their closeness to the Soviet Union and who were termed "foci of power" (*marākiz al-quwā*), expressed no opposition to the presidency of Anwar al-Sadat, because they were convinced that they could steer him toward their own political leanings. But, once it became apparent that in his domestic and foreign policies in the then polarized world, Anwar al-Sadat sided with the United States, this group began to form an opposition. Anwar al-Sadat, convinced that it was necessary to eliminate this group in order to advance his own political position, set in motion operations, which were largely completed by May 1971. At first known as a "reform movement" (*al-ḥaraka al-taṣḥih*), this elimination process, which was later termed a "reform revolution" (*al-thawra al-taṣḥih*), was celebrated during his presidency on 15 May with great fanfare. The opposition, calling this program a "counterrevolution" (*al-thawra al-muḍādda*), charged that acts of great injustice had been committed in this era. In any event, the elimination of Anwar al-Sadat's opposition brought about the institution of radical changes in the domestic and foreign policy of Egypt.

Giriş

Mısır'da cumhurbaşkanlığı makamı, anayasal yetkilerin yanı sıra, siyasî kültür ve teamüllerle her türlü kısıtlamanın dışında kalmaktadır. Bu konumuyla Başkan, önemli siyasî kararların ve ideolojik değişikliklerin tek kaynağı olarak görünmekte ve siyasî sistemin bir sembolü değil, beyni konumundadır. Bundan dolayı bugüne kadar her başkan, siyasî sistemin unsurlarını ve onların işleyiş kurallarını neredeyse tek başına belirlemektedir. Ancak bir başkanın hukuken bütün yetkileri elinde tutması, ona bu yetkileri fiilen kullanma imkânını hemen vermez. Özellikle daha

* Dr. Hilal Görgün, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

önce bu yetkileri kullanan ile halefi arasında ideolojik bazı farklılıklar ve esaslı siyasî tercihler söz konusu ise, alınacak kararların uygulanmasında en önemli engeli önceki başkan döneminden devralınan siyasî elit teşkil etmektedir. Bu elit bürokrasinin işleyişinin kontrolü, kararların ve emirlerin uygulanış sürecinin takibi gibi sistemin işleyişi açısından kilit denebilecek işlevleri üstlenmekte, bunları yerine getirerek başkan ile devletin diğer birimleri arasında köprü oluşturmakta ve böylece başkanın hareket kabiliyetini etkilemektedir. Bu açıdan yeni başkanın, kendi tavrını etkin kılabilmek için, uygun bir elit grup oluşturması gerekmektedir. Bu da yeni başkan ile sefelinin oluşturduğu grup arasında esaslı bir gerilim ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı yeni başkanın yetkilerini kullanabilmesi, neredeyse seçilmesinden daha önemli bir hale gelmektedir. Abdünnasır, Sedat ve Mübarek kendi dönemlerinde oluşturdukları siyasî elit sayesinde hem muhaliflerini devre dışı bırakmışlar hem de rejim açısından tehlikeli olabilecek toplumsal örgütlenmeleri etkisiz hale getirebilmişlerdir.

Enver Sedat ile sefeli Abdünnasır'ın takip ettikleri iç ve dış siyasetin, birbirinden oldukça farklı olduğu bilinmektedir. Bu farklılığın dünyadaki siyasî gelişmelerle irtibatlı veya bunun bir neticesi olarak benimsenmek zorunda kalınan bir "tercih" mi, yoksa yeni başkanın kendi "siyasi tavrının" bir neticesi olarak mı gerçekleştiği, kesin olarak henüz cevaplandırılmamış sorulardır. Enver Sedat dönemini Abdünnasır döneminden ayıran önemli farklar arasında içerde sosyalist bir tavra sahip olan ve epeyce Sovyet tesirine açık hale gelmiş olan gençlik örgütlerinin ortadan kaldırılarak, buna karşılık Müslüman Kardeşler'in gençlik üzerinde tesir kazanmasına imkân sağlamak; dışarıda Sovyetler Birliği'nden daha çok Amerika ile yakın ilişkiler kurarak buna uygun bir diplomasi yürütmek sayılabilir. Bu farklılıklar, yeni başkanın sahip olduğu yetkilere dayanarak verdiği kararların uygulanması ile ortaya çıkmış değildir. Bu değişikliklerin gerçekleştirilebilmesi daha önceki siyaseti fiilen tayin eden siyasî elitin ikna yoluyla, zorla veya tasfiye edilerek uygun bir ortamın sağlanmasını gerektirmiştir.

Sedat ile muhalifleri arasındaki iktidar mücadelesi ve bunların tasfiye işlemi büyük ölçüde Eylül 1970 – Mayıs 1971 tarihleri arasında vuku bulmuş ve bu tasfiye işlemi Sedat ve taraftarları tarafından 1952 devrimine atıfla önce "el-hareketü't-taşıh" sonra da "eş-şevretü't-taşıh" muhalifleri tarafından da "eş-şevretü'l-muzâdde" olarak adlandırılmıştır. Mısır siyasî hayatının bir nevi geleceğini tayin eden bu gelişmeler çeşitli çalışmalar içinde¹ kısmen ele alınmış olmakla birlikte, Sedat'ın ölümünden sonra bizzat bu hadiselerin merkezinde bulunan kişiler tarafından kaleme alınan hatırat türünden eserler yeterince değerlendirilmemiş görünmektedir. Özellikle Türkçe literatürde konu hiç işlenmemiştir. Bu çalışmada hem söz konusu eksikliği gidermeye hem de ortaya yeni çıkan veriler ışığında konuyu yeniden değerlendirmeye çalışacağız.

1 Mesela Hamied Ansari, *Egypt: The Stalled Society*, Cairo: The American University in Cairo Press, 1987, s. 153-169; Raymond A. Hinnebusch, *Egyptian Politics under Sadat. The Post-Populist Development of an Authoritarian-Modernizing State*, Cambridge 1985, s. 40-46;

Mısır'da bu dönemle ilgili arşivler henüz açılmadığı için makale daha çok hatırat türünden eserlere dayanmaktadır. Bu konuda kaleme alınan eserleri² genel olarak Sedat'ın bizzat kendisi ve müttefikleri tarafından kaleme alınanlar ile muhalifleri tarafından kaleme alınanlar olmak üzere iki grupta toplayabiliriz. Enver Sedat'ın *el-Bahş 'ani'z-zât: Kışşatu hayâtî* (Kahire: el-Mektebu'l-Mısırî el-Hadîs, 1978)³ isimli hatıratı konumuzla ilgili ilk elden bilgiler ihtiva etmektedir. Sedat'a yakınlığıyla tanınan gazetecilerden Musa Sabri'nin kaleme aldığı *es-Sâdât: el-Hakîka ve'l-üstûre* (Kahire: el-Mektebu'l-Mısırî el-Hadîs, 1985) adlı kitapta Sedat'la yapılan röportajlar ve biyografik bilgiler yer almaktadır. Sedat'ın eşi Cihan es-Sadat'ın otobiyografisi de (Jehan Sadat, *Ich bin eine Frau aus Ägypten: Die Autobiographie einer aussergewöhnlichen Frau unserer Zeit*, Bern/München/Wien: Scherz Verlag, 1989)⁴ konumuzu doğrudan ilgilendiren kaynaklardır. Muhalif kanadın kaleme aldığı eserlere geçmeden önce bir konuya açıklık getirmek gerekir: Sedat'ın iktidar mücadelesinde ona yardımcı olan elit tabakadan çok sayıda kişi sonradan onunla anlaşmazlığa düşmüş ve ona muhalefet etmeye başlamıştır. Bunlardan Sedat dönemiyle ilgili hatıralar ve incelemeler yayımlayanlar arasında ünlü gazeteci-yazar ve Nasır döneminin haberleşme bakanlarından Muhammed Hasaneyn Heykel ve Sedat'ın ilk dönemlerinde bakanlık yapan Muhammed Abdüsselam ez-Zeyyât da bulunmaktadır. Heykel, Sedat dönemiyle alakalı olarak çok sayıda eser kaleme almış olmakla birlikte, konumuz açısından en önemli eseri *Harifu'l-gaçab*'dir (ilk baskısı 1980'li yılların başı, 10. baskı Beyrut 1990)⁵. Zeyyât'ın ise dönemle alakalı olarak iki eseri bulunmaktadır: Birincisi, *Mısır ilâ eyne? Kıra'ât ve havâtır fi'd-düstûri'd-dâ'im 1971* (Kahire: Dâru'l-Müstakbeli'l-Arabî, 1986). İlk baskısı 1980'de yapılan bu kitap Sedat tarafından toplattırılmış ve hakkında soruşturma açılmıştır⁶. İkinci eseri ise *es-Sâdât: el-Kinâ' ve'l-hakîka* (Kahire: el-Ehâlî, 1989) isimli hatıratıdır.

Başından beri muhalif kanatta yer alan siyasetçi ve yazarların eserlerinden bu çalışmada değerlendirilenler ise şunlardır: Ziyâuddin Dâvud, *Mâ ba'de 'Abdinnâsir: Eyyâm ve's-Sâdât* (Kahire: Dâru'l-Mevkîfi'l-'Arabî, 1986). Mısır'ın önde gelen solcu yazarlarından olan ve 1977'de kapatılan *et-Talî'a* dergisinin şef editörü Lutfi el-Hülî, *Medresetü's-Sâdât es-siyâsiyye ve'l-yesâru'l-Mısırî* (Kahire: el-Ehâlî, 1986)

- 2 Bu olayla ilgili ilk elden kaynaklar muhakkak ki sadece bizim elimize geçenlerle sınırlı değildir. Burada kullanılanların dışında, ismi tespit edilebildiği halde kendisine ulaşılamayan eserler şunlardır: Abdullah İmam, "Alî Sabrî yetezekker. Sîlsilet hıvârât ecrahâ 'Abdullâh İmâm", *Cerîdetu şavti'l-'Arab*, Kahire, sayı 1/4, 1/11, 1987/18; Seyyid Mer'î, *Evrâk siyâsiyye*, Kahire: el-Mektebu'l-Mısırî, 1979; General Sadık'ın dönemle ilgili bazı hatıraları için bk. *eş-Şa'b*, 18 Mayıs 1982, 1 Haziran 1982; Mûsâ Sabrî, *Veşâ'ik 15 Mâyû*, Kahire 1977; Memdûh Rıza, *15 Mâyû: eş-Sevre ve'l-müstakbel*, Kahire: Dâru't-Te'âvûn, 1977.
- 3 Eser birçok dile tercüme edilmiştir. Çalışmamızda kullandığımız diğer tercümelemler şunlardır: Anwar al-Sadat, *In Search of Identity: An Autobiography*, New York 1978; Anwar al-Sadat, *Unterwegs zur Gerechtigkeit: Die Geschichte meines Lebens*, München: Wilhelm Goldmann Verlag, 1978.
- 4 Orjinali *A Woman of Egypt*, New York 1987.
- 5 Kitabın farklı tercümelemleri mevcuttur: Mohamed Heikal, *Autumn of Fury*, London 1983; a.m.f., *Sadat: Das Ende eines Pharaos*, Düsseldorf 1984; *Öfkenin Sonbaharı: Bir Firavunun Sonu*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- 6 Bk. *Zeyyât, Mısır ilâ eyne*, s. 8, 12.

isimli eserinde Sedat'ın ilk dönemi hakkındaki hadiseleri solcu bir aydın gözüyle anlatır. Kupti bir solcu yazar olan Gâîf Şükri de *es-Sevretü'l-muzâdde* (Kahire: el-Ehâfî, 1987)⁷ isimli eserinde Sedat'ı ve icraatlarını eleştirel bir bakışla ele alır. 1973'te Mısır'dan ayrılan Şükri, bu eserini yayımladığı zaman (Beyrut 1978) Sedat'ın çeşitli tehditlerine maruz kalmış ve Mısır'a gelerek mahkeme önünde hesap vermesi istenmiştir⁸. Sedat'ın muhaliflerinin sorgulanmaları sırasında onların avukatlığını yapan Kemâl Hâlid el-Muhâmi de *Ricâlü 'Abdinnâşır ve's-Sâdât* (Kahire, ts., 1986 civarında) isimli kitabında müvekkillerinin yargılanmaları süreciyle ilgili bilgiler vermiştir.

Abdünnasır ve Siyasî Elit

Abdünnasır⁹ önceleri darbeci subaylar arasında önder konumunda iken ihtilalden sonraki yeni rejimin istikrar kazanma döneminde gücünü daha da sağlamlaştırdı. Bundan sonra da Mısır içinde ve dışında gelişen hadiseler onu bölgenin karizmatik lideri konumuna yükseltti. Abdünnasır'ın halkın durumunu iyileştirmeye yönelik popüler bir siyaset takip etmesi, işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bir ülkede, devletin en büyük işveren olması, onun kısa sürede toplumun idolü haline gelmesini sağladı. Bütün bunlar Abdünnasır'ı iç politikada rakipsiz lider durumuna getirirken, 1967 yenilgisinden sonra iktidarının çok zayıfladığı bir dönemde bile kitlelerin onun peşinden gitmesini mümkün kılmıştır.

Abdünnasır siyasî elite olan ilişkilerini güven esasına dayalı olarak yürütmüş, buna bağlı olarak yüksek makamlara ve siyasî kurumların başına güvendiği ve kendisine sadık olan şahısları tayin etmiştir. Kendisine bağlı bu kişiler vasıtasıyla devletin işleyiş mekanizmasını ve siyasî sistemi kendi kontrolü altında tutabilmiştir. Ancak başkanın etrafındaki bu kişiler, bir taraftan başkana yakınlık konusunda birbirleriyle rekabet ederken, diğer taraftan her biri kendi etki alanını oluşturmuş ve kendilerine bağlı olan kişileri bürokratik makamlara getirmişlerdir. Zamanla bu ilişkiler ağında çeşitli güç odakları oluşarak başkana yakınlık, güç ve rejimin gidişatında etkili olma açısından birbirleriyle yarışa girişmişlerdir. Bu yarışa bürokrasinin hemen her kesimi ve ekonomi sektörü de katılmakla birlikte bazı alanlardaki çatışmalar siyasî gelişmeleri doğrudan etkileyecek hale gelmiştir. Mesela askeriye ile devlet partisi olan Arap Sosyalist Birliği (ASB) arasındaki çekişme, bürokrasi ile ASB arasındaki anlaşmazlıklar bu türdendi. Gücün büyük ölçüde devlet organlarından sadece birinde yoğunlaşması, hassas olan dengeleri bozmak ve başkanın hareket alanını daraltmak için yeterli olabilmekteydi. Abdünnasır bu yüzden iç politikada ço-

7 Sedat'ın ölümünden sonra çeşitli ilavelerle tekrar basıldı. İngilizcesi için bk. Ghali Shoukri, *Egypt: Portrait of A President: Sadat's Road to Jerusalem*, London 1981.

8 Bk. Shoukri, *Egypt*, arka kapak.

9 Abdünnasır dönemi ile ilgili çok sayıda eser mevcuttur. Mesela bk. Robert Stephens, *Nasser: A Political Biography*, London: Allen Lane, 1971; Jean Lacouture, *Nasser: A Biography*, London: Secrets and Warburg, 1973; Büseyne Abdurrahman Tikritî, *Cemâl 'Abdünnâşır: Neşe ve tesavvürü'l fikri'n-Nâşırı*, Beyrut: Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2000; Peter Woodward, *Nasser*, New York: Longman, 1992.

günlükla siyasi elit arasındaki çatışmalara müdahale etmek ve gücün bir merkezde yoğunlaşmasına engel olmak zorunda kalıyordu. Kendi kendine karar alan mekanizmaların oluşmasını engellemek için bazı görevleri sürekli iki veya daha fazla bakan veya makam arasında paylaşıyor, bunları da uzun süre iş başında bırakmıyordu. Kurumların sık sık yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi siyasi hayatın normal gidişatı haline gelmişti¹⁰. Askeriye, istihbarat örgütleri, ASB ve bazı bakanlıklar gibi büyük güç odakları sürekli birbirleriyle dengelenmekle birlikte, Abdünnasır'ın Devrim Meclisi (Meclisü's-Sevre) üyelerinden olan Abdülhakim Amir'in başında bulunduğu askeriye içinde bağımsız denebilecek bir güç odağının oluşmasına engel olamadığı görülmektedir. Amir 1962-67 arasında orduyu tamamen kendi kontrolü altına alarak siyasette etkili rol oynamaya çalıştı. Bu sebeple Mısır'ın Yemen'deki iç savaşa karışması ve büyük bir hezimetle sonuçlanan 1967 İsrail Savaşı'na hazırlıksız girmesinin sorumlusu olarak Amir görüldü.

Mısır'da 1960'lı yılların ilk yarısından itibaren resmi ideoloji haline gelen Nasirizm, yine aynı yılların sonlarında bir krize doğru gitmeye başladı ve 1967 yenilgisiyle birlikte sistem bir çıkmaza girdi. Yenilgiden sorumlu tutulan Abdülhakim Amir'in intihar etmesi, Abdünnasır'ın silahlı kuvvetler içerisindeki güç odaklarını tesirsiz hale getirmesini kolaylaştırmakla birlikte, bu durum yeni bir güç odağının, daha doğrusu sistemin mevcut unsurlarından birisinin, güç odağı olarak yükselmesini ortaya çıkardı. Bu yeni güç odağı, devlet partisi olan ASB'nin ve başındaki siyasilerin hareket alanlarının genişlemesi şeklinde gerçekleşti. Kurumlar arası dengenin rejim ve başkan açısından hayati bir önem taşıdığı Mısır'da, ülkeyi sistem krizinden kurtarmaya çalışan Abdünnasır, hayatının sonlarına doğru kendi oluşturduğu sistem içinde aynı zamanda kendisine karşı oluşmuş olan ASB ile de ihtilaflı bir konuma düşmüştü.

Moskova'ya yakınlığı ile tanınan ASB başkanı Ali Sabri teşkilatı yeniden yapılandırırken orduya alternatif olacak tarzda et-Tali'a (bu örgütle aynı ismi taşıyan bir yayın organı mevcuttur) isimli bir gençlik örgütünü de kurmuştu¹¹. Abdünnasır'a muhalif fikirler taşıyan ve bunu açıkça ifade eden Ali Sabri¹² Abdünnasır'ı endişelendirecek tarzda güçlenmiş ve partide tek adam haline gelmişti. Abdünnasır ASB hakkındaki endişelerini 30 Mart 1968'deki bir beyanında dile getirmiş ve burada ASB'nin kusurlarından bahsetmiş ve tayin üslubunun iyi bir yöntem olmadığını bunun nihayetinde güç odaklarını (*merâkizu'l-kuvâ*) ortaya çıkardığını kendi hedefinin ise açık bir toplum (*muctema' meftûh*) oluşturmak olduğunu söylemiş-

10 Mısır'daki kurumların istikrarsızlığı hakkında bk. Fridemann Büttner, "Political Stability Without Stable Institutions: The Retraditionalization of Egypt's Politic", *Orient*, 20 (1979), s. 53-67; Bassam Tibi, "Schwache Institutionalisierung als politische Dimension der Unterentwicklung- Der Fall Aegypten", *Verfassung und Recht in Übersee*, 13 (1980), s. 3-26.

11 Bu örgüte üye yaklaşık 300 000 genç askerî eğitimden geçirilmişti. Bk. Anouar Abdel-Malek, "The Crisis in Nasser's Egypt", Irene L. Gendzier (ed.), *A Middle East Reader*, New York 1969, s. 143.

12 "Hivâz meftûh ma'a 'Ali Şabrî", *el-Ehrâm*, 22-26 Nisan, 1967. Burada Abdel-Malek, a.g.e., s. 143, dipnot 16.

tir¹³. İleride de bahsedileceği gibi, aslında Abdünnasır'ın son dönemine (1967-1970) Mısır siyasî hayatı için bir "geçiş dönemi" olarak bakabiliriz. Zira Sedat zamanında ekonomik ve siyasî alanda yapılan değişikliklerin çoğunun fikrî temellerinin bu dönemde atıldığı görülür¹⁴. Bu husus, Sedat'ın yaptıklarını, sırf kendi siyasî tercihleri olarak görmeyi engellemekte ve konjonktürün siyasî gidişat açısından tayin edici etkisine işaret etmesi bakımından önemlidir.

Sedat'ın Başkan Seçilmesi Süreci

Abdünnasır 28 Eylül 1970'te arkasında ciddi bir sistem krizi, morali bozulmuş bir toplum ve içinden bölünmüş bir elit tabaka bırakarak vefat etti. Ayrıca Abdünnasır'ın halefinin kim olacağı konusu da henüz açıklığa kavuşmadığından¹⁵ siyasî elit bu konuda fikir ayrılığına düşmüş ve anayasa gereği yönetim boşluğu olmaması için başkanın vekili durumundaki kişinin onun yerine geçmesi gerekmişti. Böylece Enver Sedat da o sırada başkan vekili olması hasebiyle, geçici olarak başkanlık koltuğuna oturdu. Sedat aslında 1960'lı yıllar boyunca çok etkin görevlerde bulunmamakla birlikte, Abdünnasır'ın son zamanlarında çevresinde en çok görülen kişi olmuştur. Abdünnasır 1969 yılında ilk defa kalp krizi geçirdiği zaman Sedat ona vekaleten ASB'nin Yüksek İcra Kurulu Başkanlığı'nı yürüttü. Abdünnasır iyileştikten sonra da Rabat'taki Arap zirvesine gitmeden önce Sedat'ı kendi yerine başkan vekili olarak tayin etti¹⁶. Bütün bunlar o güne kadar siyasî olarak Abdünnasır'ın her söylediğini tasdik ettiği için "evet başkan"¹⁷ lakabını alan Sedat'ın ve ülkenin siyasî geleceğini etkileyerek onun için en önemli makamın kapısını aralamıştır. Abdünnasır'ın 28 Eylül 1970'te ani ölümüyle birlikte tek başkan yardımcısı olan Sedat anayasa gereği asaleten başkanlık koltuğuna oturdu ve 15 Ekim 1970'te başkanlığı bir referandumla onaylandı.

Muhallifleri de dahil olmak üzere, siyasî elitin Sedat'ı başkan adayı olarak göstermesinde o güne kadar kendi kişiliğini öne çıkaran herhangi bir rol üstlenmemiş olmasının, dolayısıyla çevresi tarafından istediklerini yaptırabilecekleri bir kişi olarak

13 Aliyyüddin Hilâl, "Müşkiletü's-siyâsiyye fi Mısır ve't-tahavvül ilâ te'addüdi'l-aḥzâb", *Tecrûbetü'd-dimokrâtiyye fi Mısır 1970-1981*, neşr. Aliyyüddin Hilâl/Mustafa Kâmil es-Seyyid (ve diğeri), Kahire: Mektebetü Nahdat eş-Şark, 1986, s. 40 vd. Nasır'ın bu fikirleri açıklamasından sonra en yakınında bulunan danışmanı Muhammed Hasaneyn Heykel bu ifadelerin ne anlama geldiğini *el-Ehrâm* gazetesinde açıklamıştır. Ona göre muhalefetin fikrinin dinlenmesi demokrasinin fiilen gerçekleştirilmesi için gereklidir. Açık toplum vatan için yapılan çalışmaların iyi yönlendirilebilmesi, takip edilmesi ve her alandaki neticelerinin iyi bir şekilde ortaya çıkması için zorunlu bir sınavdır. Açık toplum tek bir kuvvet için mutlak bir sulta tanımaz, aksine çeşitli kuvvetleri birbirlerini dengeleyecek ve birbirlerini düzelterek şekilde kullanmaya kabiliyetlidir. Bk. Muhammed Hasaneyn Heykel, "el-Muctema'u'l-meftûh", 18 Ekim 1968 tarihli *el-Ehrâm*. Burada A. Hilâl, *Müşkiletü's-siyâsiyye*, s. 41'den alınmıştır.

14 Mark Cooper bunu çeşitli yazılarında dile getirmiştir: "Egyptian State Capitalism in Crisis: Economic Policy and Political Interest, 1967-1971," *IJMES*, 10/4 (1979), s. 481-516; a.m.f., *The Transformation of Egypt: State and State Capitalism in Crisis, 1967-1977*, Baltimore: John Hopkins Press, 1982.

15 Abdünnasır'ın halefi meselesi ile tartışmalar için bk. Gâli Şükri, *eş-Şevretü'l-muzâdde fi Mısır*, Beyrut 1978, s. 31 vd.

16 Sedat, *el-Bahş'ani'z-zât*, s. 255 vd.; Heykel, *Harifu'l-gaçab*, s. 91 vd.

17 Majid Khadduri, *Arab Personalities in Politics*, Washington D.C. 1981, s. 139 vd.;

görmelerinin büyük etkisi olmuştur¹⁸. Diğer yandan Sedat, Abdünnasır'ın siyasetini devam ettireceğinin sinyallerini vermiştir. Mecliste yaptığı teşekkür konuşmasında şunları söylemiştir: "Size Abdünnasır'ın izini takip ederek geldim ve inanıyorum ki beni cumhurbaşkanı aday olarak göstermeniz, Abdünnasır'ın yolundan gitme isteğinin göstergesidir."¹⁹ Sedat, başkan seçildikten sonra muhalif kanatta yer alan birçok kişiyi yüksek makamlara getirmekle, muhtemelen onların desteğini alabileceğini düşünmüştü. Ancak bundan sonraki gelişmeler yollarının ayrıldığını gösterdi.

İktidar Mücadelesinde Taraflar

Sedat'ın başkan olması ile birlikte meselenin halledilmiş olması gerekirken, aksine asıl iktidar mücadelesi bundan sonra başlamıştır. Mısır'daki siyasi elit bu konuda Sedat'ın muhalifleri ve taraftarları olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştı. Bir tarafta sol görüşlü Hür Subaylar ve bunların 1960'lı yıllar boyunca yüksek mevki-lerde bulunan ve etkileri hâlâ devam eden sivil müttefikleri bulunuyordu. Bu grubun başını çeken ASB'nin eski başkanlarından Ali Sabri²⁰, Hür Subaylar'dan ve Sedat'ın başkan yardımcısı olarak tayin edilmiş olmasıyla en güçlü kişi konumdaydı. Bu grup içerisinde ayrıca çoğu Hür Subaylar'dan olan ve siyasi elitin zirvesini oluşturan güçlü isimler bulunmaktaydı: İçişleri Bakanı ve parti şefi Şa'ra'vî Cum'a²¹; Başkanlık Bürosu Şefi Sami Şeref²²; Haberleşme Bakanı Muhammed Faik; parti ileri gelenlerinden Abdülmuhsin Ebünnûr; Siyasi Polis Şefi Ahmed Kâmil; Harb Bakanı

18 Heykel, *Harifu'l-gadab*, s. 99 vd.

19 Konuşma metni için bk. Muhammed Tavitl, *La'ibetü'l-ümem ve's-Sadât*, Kahire 1988, s. 81 vd. Ayrıca ASB Yüksek İcra Kurulu ve Merkez Kurulu'nun Sedat'ı cumhurbaşkanı aday gösterdiklerine dair takrirlerinin metni için bk. Davud, *Mâ ba'd 'Abdinnâsır*, s. 188-200.

20 1920'de doğan Ali Sabri, Abdünnasır'ın yakın adamlarındandı. 1957-62 yılları arasında Başkanlık İşlerinden Sorumlu Bakan olarak görev yaptı. 1962-64 yılları arasında Başkanlık Konseyi'nin üyesi, 1964-65'te Başbakan, 1965-67'de Başkan Yardımcısı, 1967-68'de Başbakan Vekilliği ve Kanal Bölgesinden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevlerinde bulundu. 1969'da Başbakanlığa vekalet etti ve 1970'te de Abdünnasır'ın ölümüne kadar cumhurbaşkanı danışmanlığı yaptı. Sabri bu görevlerinin yanı sıra asıl gücünü ASB'den alıyordu. 1962-65 arasında ASU Yüksek İcra Kurulu üyeliği yaptı. 1965'te ASB Genel Sekreteri olarak tayin edildi. Bu görevini Haziran 67-Ocak 1968 yılları arası haric Eylül 1969'a kadar devam ettirdi. 1970'te Sedat başkan seçildikten sonra Sabri'yi başkan yardımcılığına getirdi. 1971'de Sedat'a komplo kurmaktan yargılandı ve 25 yıl hapse mahkûm edilmesine rağmen 1981 yılında serbest bırakıldı. Hayatı için bk. Joan Wucher King, *Historical Dictionary of Egypt*, Cairo: The American University in Cairo Press, 1989, s. 540-41. Ayrıca bk. Mohamed Heikal, *The Road to Ramadan*, Glasgow: Fontana, 1976, s. 122 vd.

21 1920'de doğan Şa'ra'vî Cum'a, Abdünnasır döneminde yüksek makamlarda bulunduktan sonra 1966'da İçişleri Bakanlığı'na tayin edildi. Polis ve gizli polislin önemli bir kısmı onun sorumluluğunda bulunuyordu. Ali Sabri'den sonra bir süre ASB Genel Sekreterliği yaptı. 1971'de yapılan yargılama neticesinde mal varlığına el konularak ömür boyu hapse mahkûm edildi, ancak sağlık nedenleriyle 1976'da serbest bırakıldı. Bk. King, *a.g.e.*, s. 312, ayrıca bk. Heikal, *The Road to Ramadan*, s. 123.

22 1929'da doğan Şeref, Abdünnasır'ın yakın çevresindeki kişilerdendi. 1954'te İçişleri Bakanı, 1961'de Başbakan tayin edildi. Nisan 1970-71 arasında Cumhurbaşkanlığı İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanlığı yaptı. 1971'in sonunda yapılan yargılamada uzun süreli hapis cezası almakla birlikte 1981 yazında serbest bırakıldı. Bk. King, *a.g.e.*, s. 563-64, ayrıca bk. Heikal, *The Road to Ramadan*, s. 123 vd.

General Muhammed Fevzi²³ ve diğer bakanlar²⁴. Bu sol grup ASB'nin en yüksek kurulu olan ve 1960'lı yıllarda yetkileri sürekli genişleyen Yüksek İcra Kurulu'nda (el-Lecnetü't-tenfiziyeti'l-ûlyâ) çoğunluğu teşkil etmekteydiler. Abdünnasır zamanında oluşturulan ve anayasal bir kurum olan bu kurul onun tarafından hemen hemen hiç dikkate alınmamıştı. Abdünnasır'ın konumunu bilen kurul, üyeleri de kendilerini geri çekmişler onun kararlarına karışmamışlardı (veya karışmamışlardı). Ancak aynı durum Sedat başkan seçildikten sonra devam etmedi ve kurul üyeleri ülkeyle ilgili kararların kurulda ortaklaşa alınması gerektiğini ileri sürerek kendilerinin de söz sahibi olduklarını göstermeye çalıştılar. Başını yeni başkan Enver Sedat'ın çektiği ikinci gurup ise daha muhafazakâr geniş bir alanı temsil ediyordu. Muhalifleri Enver Sedat'ın başkanlığına onu "zayıf adam" olarak gördükleri için ses çıkarmamışlar, ayrıca istediklerini yaptırabileceklerini sanmışlardı²⁵. Ancak Sedat'a destek olanlar arasında da güçlü isimler mevcuttu: Hür Subaylar'dan Hüseyin Şafii²⁶, eski bakanlardan Seyyid Mer'i,²⁷ devlet adamı ve diplomatlardan Mahmud Fevzi²⁸ gibi ileri gelen siyasetçiler bulunuyordu. Ayrıca Sedat başkan olduktan sonra iktidar mücadelesinde merkezdeki sivil isimlerden Muhammed Hasaneyn Heykel²⁹,

-
- 23 1915 yılında doğan General Muhammed Fevzi 1967'de Abdülhakim Amir'in yerine silahlı kuvvetlerin başına getirildi. 1968-71 arasında Harb Bakanlığı yaptı. 1971 yılındaki yargılamada 15 yıl hapis cezası aldı. 1974 yılında cezası affedildi.
- 24 Arnold Hottinger, "Der Machtkampf in Aegypten nach dem Tode Nassers", *Europa Archiv (Beitraege und Berichte)* 26 (1971), Folge 16, s. 564 vd.
- 25 Heykel, *Harifu'l-gaḍab*, s. 99 vd.
- 26 1918'de dünyaya gelen Şafii, 1952 ihtilalini yapan subaylardan birisidir. Devrim Konseyi üyesi olan Şafii 1954'te kısa süre Harp Bakanlığı yaptıktan sonra aynı yılın sonundan 1958'e kadar Sosyal İşler Bakanı olarak görev yaptı. 1961'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Başkan vekilliğini yaptı. 1961-62'de Evkaf ve Sosyal İşler Bakanı oldu. 1962'de ASB Yüksek İcra Kurulu'nda bulundu. 1964-67 arasında başkan yardımcısı, 1967'den sonra Devrim Mahkemesi Başkanı, 1967-70 arasında başbakan yardımcısı oldu. Abdünnasır'ın ölümünden sonra iki başkan yardımcısından birisi olarak tayin edildi ve bu görevinde 1975 yılına kadar kaldı. King, *a.g.e.*, s. 561-62.
- 27 1913'te dünyaya gelen Mer'i, 1952'den önce de yüksek dereceli görevlerde bulundu. 1952'de Tarım Reformu Yüksek Konseyi'nin başkanlığına getirildi. Bu konseyin bakanlık bünyesine alınmasından sonra 1957'de Tarım Bakanı oldu. Aynı zamanda Tarım Kredileri ve Kooperatifleri Bankası'nın başkanlığına tayin edildi. 1961'de hakkında çıkan yolsuzluk iddialarından sonra Abdünnasır ile arası açıldı. İddiaların ispatlanamaması üzerine 1964 yılında hükümete geri döndü. 1967'de tekrar Tarım Bakanı, 1970'te başbakan yardımcısı oldu. 1971'deki seçimlerde Halk Meclisi'ne girdi. 1972'de ASU Genel Sekreteri oldu. 1973'te cumhurbaşkanı yardımcısı, 1975-78 arasında da Halk Meclisi Başkanlığı görevlerinde bulundu. 1982'de bütün kamu görevlerini bırakarak emekliye ayrıldı. Sonuna kadar Sedat'ın yanından ayrılmadı.
- 28 1900 yılında doğan Muhammed Fevzi Mısır'ın Birleşmiş Milletler'deki ilk daimi temsilcisiydi. 1952 ihtilaline kadar 26 yıl çeşitli diplomatik görevlerde bulundu. Devrimden sonra Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. 1962-64 arasında Başkanlık Konseyi'nde görev yaptı. 1965'te dışişlerinden sorumlu başbakan yardımcısı oldu ve bu süre içinde İngiltere ve Suudi Arabistan'la Yemen üzerine görüşmeler yaptı. 1967'de Abdünnasır'ın dışişleri özel danışmanı oldu. 1967-68'de başkan yardımcılığı görevinde bulundu. Abdünnasır'ın ölümünden sonra 1970'de Başbakan, 1972'de başkan yardımcısı ve danışmanı oldu ve 1974 yılında emekliye ayrıldı. Bk. King, *a.g.e.*, s. 291-92.
- 29 1924 yılında dünyaya gelen Heykel, Abdünnasır döneminin ikinci yarısının en etkili gazeteci yazarları arasındaydı. 1952 ihtilalinden önce çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı, savaş muhabirliği yaptı. 1953-56 arasında *Âhîr Sâ'a*, 1956-57 *Ahbârü'l-yeum*, 1957-1974 yılları arasında *el-Ehrâm* gazetelerinin editörlüğünü yaptı. Heykel, Abdünnasır'ın yakın çevresindeki bir gazeteci olarak hükümetin politikaları ve ideolojisine yakın yazılar kaleme aldı. 1965'de ASB Basın Bölümü başkanlığına tayin edildi. 1968-74

Muhammed Abdüsselâm ez-Zeyyât³⁰ ve Aziz Sıdkı gibi elit tabakadan Sabri grubuna muhalif diğer güçlü şahısları da yanında buldu. Mahmud Riyaz ve Abdülkadir Hatim gibi önde gelen Hür Subaylar da Sedat'ın başkanlığını meşru görek ses çıkartmadılar.

Bu iki grup arasındaki asıl mücadele Abdünnasır'ın sağlığı sırasında tek bir şahısta toplanan gücün paylaşılması çerçevesinde vuku buldu. Ali Sabri'nin başını çektiği gruptakiler, başkanın, özellikle kendilerinin çoğunlukta olduğu ASB'nin Yüksek İcra Kurulu olmak üzere, diğer güç merkezlerine karşı sorumlu olmasını, ülkeyle ilgili kararların kurulda ortaklaşa alınması gerektiğini ileri sürerek bir nevi meşrûfî bir başkanlık sisteminin işletilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Bunlar kendilerini Abdünnasır'ın gerçek mirasçıları olarak görüyorlar ve onun başkan olarak elinde bulundurduğu geniş yetkilere Sedat'ın tek başına sahip olmasına müsaade etmek istemiyorlardı. Ancak Sedat, önemli konularda bu kurullara danışma sözü veriyse de bulunduğu makamın kendisine tanıdığı yetkilerin farkındaydı ve bunları sonuna kadar kullanmaya niyetliydi³¹. Ona göre "Halkın iradesi, güç odaklarından daha güçlüydü".³²

İki grup arasındaki mücadele, gazete sayfalarına da yansımış durumdaydı. Sedat'ın yanında yer alan Heykel, şef editörlüğünü yaptığı *el-Ehrâm*'daki "Abdünnasır efsane değildir."³³ başlıklı bir yazısında, Sabri ve grubunu Abdünnasır'ın gücünü efsaneleştirerek bunu şahsî amaçları doğrultusunda kullanmakla suçladı. Ona göre Nasrizm'in kendi kendini tayin eden yorumculara ihtiyacı olmadığı gibi, Nasrizm doktrini de kimseye özel ayrıcalıklar tanımamaktadır. Muhalif grup ise bu yazıdan sonra ASB Yüksek İcra Kurulu'nda Heykel hakkında soruşturma başlattı.

Aslında bu iki grup arasındaki iktidar mücadelesi Mısır'ı kimin yöneteceğinden ziyade, rejimin takip edeceği yön açısından çok büyük önem arz etmekteydi. Sabri ve grubu, iç politikada ağır sanayileşmeyi, Doğu Bloku ülkelerindekine benzer bir

arasında ASB Merkez Komitesi üyeliğinde bulunan Heykel, Abdünnasır'ın son zamanlarında bakanlık da yaptı. Sedat'ın muhalifleriyle mücadelesinde onun yanında yer almasına rağmen, 1973 yılından itibaren onu eleştirmeye başladı ve nihayet 1974'te bütün görevlerinden ayrıldı. 1970'li yıllar boyunca Sedat'ın muhalifi kaldı ve çok sayıda kitap yayımladı. Eylül 1981'de tutuklanan aydınlar arasında o da bulunuyordu. Sedat'ın aynı yılın Ekim ayında öldürülmesinden sonra yerine geçen Mubarek tarafından serbest bırakıldı ve bundan sonra da yazarlığa devam etti. Bk. King, a.g.e., s. 324-25.

- 30 ez-Zeyyât 1960'lı yıllarda Meclisü'l-ümme'de İdari Araştırmalar Müdürü (müdür li-idâreti'l-ebhâş) ve Meclis Genel Sekreterliği görevlerini yerine getirdi. 1969 yılında ASB'nin genel kurulunda raporör olarak görev aldı. Sedat başkan olduktan sonra onu Meclisü'l-ümme'den sorumlu bakan (vezîr li-şu'ûni meclisu'l-ümme) ve kendisinin siyasî danışmanı olarak tayin etti. 15 Mayıs'tan sonra ASB'nin yeniden teşkiliyle görevlendirildi ve Merkez Konseyi'nin Başmabeyinci'si (emîn evvel li'l-lecneti'l-merkeziyye) olarak 1972 yılında Sedat tarafından azledilinceye kadar görev yaptı. Sedat döneminde onun muhalifi olarak kaldı ve Eylül 1981'de tutuklandı. Temmuz 1987'de vefat etti (Hayatı için bk. Muhammed Abdüsselâm ez-Zeyyât, *es-Sâdât: el-kınâ' ve'l-hakika*, Kaire: el-Ehâlî, 1989, s. 8).

31 Sedat, *el-Bahş 'ani'z-zât*, s. 286 vd.

32 Musa Sabri, *Es-Sâdât: el-hakika ve'l-üstûre*, Kahire: el-Mektebül'l-Mısri el-Hadis, 1985, s. 244.

33 Heykel, "Abdünnasır leyse üstûre", *el-Ehrâm*, 6 Kasım 1970. Alındığı yer: Ansari, *Egypt*, s. 158; Davud, *Mâ ba'd 'Abdinnâsir*, s. 21 vd.

devlet sosyalizmini, partinin (ASB) askeriye ve hükümet gibi diğer bütün güç merkezlerinin üstünde olmasını, toplum üzerinde devletin sıkı bir kontrol mekanizmasının işletilmesini ve polis baskısının gerekliliğini savunuyordu. Dış politikada ise İsrail'le sürekli savaş halini ve Sovyetler Birliği ile sıkı bir diyalog kurulmasını istiyorlardı³⁴. Sedat'ın bu politikaların gözden geçirilmesi gerektiğine dair görüşleri ise bütün çevrelerce biliniyordu. Yakın çevresinde bulunan Muhammed Hasaneyn Heykel ve Mahmud Fevzi de Mısır'ın yalnızlıktan kurtulması için diplomatik açıdan Batı'ya karşı bir açılma başlatması gerektiği fikrini gündeme getiriyorlardı³⁵.

Tasfiye Süreci

Sedat ve muhalifleri arasındaki mücadelede bazı dönüm noktaları mevcuttur. Bunlardan ilki, Sedat'ın başkan seçildikten sonra Mahmud Fevzi'yi başbakan olarak tayin etmesi üzerine kabinenin Fevzi taraftarları ve karşıtları olmak üzere ikiye bölünmesiydi. Kendilerinden birisinin bu koltuğa oturması beklentisi içinde olan sol grup, Fevzi'nin başbakanlığına karşı çıkıyordu. Bunun arkasından Sedat, dış politikayla ilgili kararlar aldı ve Abdünnasır zamanında yapılan ve Eylül sonlarında sona erecek olan ateşkes anlaşmasını savaş taraftarı Ali Sabri grubunun karşı çıkmasına rağmen ülkenin savaşamayacak durumda olmasını gerekçe göstererek Eylül 1970 ve Şubat 1971 olmak üzere iki defa uzattı. Sedat daha sonra muhalifleri tarafından Abdünnasır'ın sosyalist çizgisinden ayrıldığı şeklinde yorumlanan başka adımlar atmaya başladı. 16 Aralık 1970'te aldığı bir kararla devletin özel mülkiyet üzerindeki kontrolünü kaldırdı³⁶. Bu karar özel sektörün gelişmesi ve büyümesine imkân veren yolu açtı ve Sovyetler Birliği tarafından Sedat'ın Batı ile bir anlaşma yoluna gittiği şeklinde yorumlandı. Bu durum Sovyetler'in Mısır'daki adamları konumunda olan Sedat'ın muhaliflerinin ona karşı olan tepkilerinin dozunu artırmalarına neden oldu³⁷.

Sedat'ın şiddetle eleştirildiği başka bir konu da onun İsrail ile barış yapılabileceğini dile getirdiği konuşması oldu. Sedat 4 Şubat 1971'de mecliste İsrail'in Sina Yarımadası'ndan çekilmesi durumunda Süveyş Kanalı'nı tekrar açabileceğini ve ateşkes anlaşmasını da üç ay yerine altı ay uzatabileceğini bildirdi. Konuşmasının en ilginç tarafı da İsrail ile bir barış anlaşması yapabileceğini ve ABD ile diplomatik ilişkileri tekrar düzeltebileceğini açıklamasıydı. Bu açıklama muhalifleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılanırken ABD'den büyük destek gördü³⁸. Böyle bir açıklama o güne kadar bir Arap devlet başkanının İsrail ile barış yapabileceğini söylediği ilk açıklama olarak da dikkat çekmekteydi³⁹.

34 Raymond Hinnebusch, *Egyptian Politics under Sadat*, Cambridge 1985, s. 42.

35 Mohamed Heikal, *Sadat*, s. 83 vd; Tavlil, *a.g.e.*, s. 158.

36 es-Sedat, *el-Baḥş'ani'z-zât*, s. 287.

37 Muhaliflerinin bu konudaki tepkileriyle ilgili olarak bk. Ziyaüddin Davud, *Mâ ba'd 'Abdinnâsir*, s. 58 vd. Davud, Sedat muhaliflerinin ilk defa bu karar sonrasında onu başkan seçmekle hata ettiklerini düşündükleri kanaatindeydi.

38 es-Sedat, *el-Baḥş'ani'z-zât*, s. 300 vd.

39 Khadduri, *Arab Personalities*, s. 147.

Sedat ve muhalifleri arasındaki mücadele Mısır, Suriye ve Libya arasında ittifak oluşturma meselesi gündeme geldiğinde doruk noktasına ulaştı. Mısır'daki siyasetçiler Suriye ile yapılan ittifak anlaşmasının sadece 3 yıl devam ederek 1961 yılında sona ermesinden sonra, herhangi bir ülke ile yapılacak olan bu türden ittifak anlaşmalarına tereddütle yaklaşmakla birlikte, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasî şartlar dış desteği gerektirdiği için bir süreden beri bu üç ülke arasında bir ittifak için alt yapı hazırlıkları, daha doğrusu delegeler arasında görüşmeler yapılmaktaydı. 17 Nisan 1971'de Bingazi'de üç ülke delegasyonları devlet başkanlarının katılımıyla toplandı. Mısır delegasyonunda Sedat'ın yanısıra başkan yardımcıları olan Ali Sabri ve Hüseyin eş-Şafii de bulunmaktaydı. Ali Sabri'nin böyle bir ittifak anlaşmasına şiddetle karşı çıkmasına rağmen Sedat "Arap Cumhuriyetleri Federasyonu" plânını imzaladı ve plânı diğer devlet başkanlarıyla birlikte ilan etti. Plânın yürürlüğe girmesi için devletin çeşitli organlarında da onaylanması gerekiyordu. Bu noktada Sedat bir sürprizle karşılaştı ve plân ASB'nin Yüksek İcra Kurulu'nda reddedildi. Kurulda Sedat, Şafii ve Başbakan Mahmud Fevzi plâna evet derken, Başkan Yardımcısı Ali Sabri, İçişleri Bakanı Şa'ravi Cum'a, Abdülmuhsin Ebün-nür, Parti Başkanı Ziyaüddin Davud ve meclis başkanı Lebib Şükeyr federasyon plânına karşı oy verdiler ve böylece devletin en yüksek organında plân reddedildi. Bunun üzerine Sedat plânın Merkezî Komite'de (*el-lecnetü'l-merkeziyye*) görüşülmesini teklif etti. Meselenin Merkezî Komite'ye intikaliyle tartışmalar daha da şiddetlendi. Nihayet Sedat kendisini önceden kamuoyuna açıklanan federasyon plânında bazı değişikliklere gitmek zorunda hissetti. Bu değişikliklerin en önemlisi kararların önceden belirlendiği gibi üç devlet başkanının oy çoğunluğuyla değil, oy birliğiyle alınması şeklinde oldu. Değişikliğin 29 Nisan'da ilan edilmesinden sonra plân Merkezî Komite'de yapılan oylamada oy birliğiyle kabul edildi⁴⁰.

Sedat'ın federasyon fikrine bu kadar önem vermesi ilk etapta iç politikada kendi gücünü muhaliflerine karşı ispat etmesi şeklinde açıklanabileceği gibi, Muhammed Abdüsselâm ez-Zeyyât konunun dış politika ile ilgili yönünün daha ağır bastığına dikkat çeker. Ona göre o sıralarda İsrail meselesiyle ilgili olarak Amerikan Dış İşleri Bakanı Rogers ile de görüşmeler yapan Sedat, bu görüşmelerde yalnız olmadığını, üç ülke adına konuştuğunu söyleyerek böylece kendisini güçlü göstermek istemiş-tir⁴¹.

Mısır, Suriye ve Libya arasında imzalanan ittifak anlaşması hakkında ortaya çıkan krizle alâkali olarak hem Sedat⁴² hem de muhalifleri kendi bakış açılarına göre geniş malumat verirler. Sedat'ın muhalifleri fikirlerini, özellikle onun vefatından sonra kaleme aldıkları eserlerinde açıklamışlardır. Zamanın ASB Yüksek İcra Kurulu üyelerinden Ziaüddin Davud⁴³ ve Muhammed Abdüsselâm ez-Zeyyât⁴⁴

40 Sabri, *es-Sâdât*, s. 267 vd.

41 *ez-Zeyyât, es-Sâdât*, s. 120.

42 *es-Sedat, el-Bahş 'ani'z-zâat*, s. 296-305.

43 Ziyaüddin Davud, *Mâ ba'd Abdinnâşır*, s. 62-82.

44 *ez-Zeyyât, es-Sâdât*, s. 115-127.

Sedat'ı devletin kurumlarını yok sayarak veya onların kararlarına itibar etmeksizin tek başına hareket etmekle suçlamışlardır.

Bütün bu çekişmeler sırasında Ali Sabri'nin grubu, önemli kuruluşlarda anah-tar pozisyonlarda buldukları için güçlü olan taraf gibi görünüyordu. Sedat ise sadece başkanlık yetkilerine sahip olmakla birlikte bu makam ona geniş yetkiler veriyordu. Askeriyenin başında kendisine muhalif bir komutan bulunmasına rağmen, Sedat anayasal olarak ordunun, polis ve partinin de başı olduğu için müca-delesinde bu yetkilerini kullanmanın yollarını aradı. Özellikle muhaliflerinin ordu tabanı ile irtibatını kesmek için ikinci derecede yüksek rütbeli subayları kendi tara-fına çekmekte başarılı oldu. Askerî elit açısından Sedat'ın muhafazakâr tavrı, sila-hları zamanında teslim etmeyen Sovyetler Birliği taraftarı muhaliflerinden daha kabul edilebilir görünüyordu. Sedat ordunun yanı sıra, diğer kurumlarda yüksek makamlarda bulunan elit tabakanın da desteğini sağladı. Özellikle İçişleri Bakanlı-ğının istihbarat bölümünün çalışanlarıyla iyi ilişkiler kurmayı başardı ve nihayet bu ilişkilerinin semeresini gördü. İstihbarat örgütünde çalışan düşük rütbeli bir gö-revli Sedat'a kendisine karşı muhalifleri tarafından hazırlanan bir komployu haber veren bir kaseti getirirken⁴⁵, General Muhammed Sadık'ın General Muhammed Fevzi tarafından hazırlanan askerî bir darbeyi kendisine verilen emri yerine getirmeyerek önlediği anlaşılmaktadır⁴⁶.

Muhaliflerini tasfiye etmek için uygun bir zamanı bekleyen Sedat, içeride ken-disine yeteri kadar destek sağladığına kanaat getirdikten sonra dış politikada da bazı girişimlerde bulundu. Önce Sovyet büyükelçisini çağırdı ve ona ülkenin her-hangi bir iktidar mücadelesini kaldıracak durumda olmadığını belirterek Ali Sabri'yi görevden alacağını, bunun kendilerine karşı bir hareket olarak algılanmaması ge-rektiğini, Sovyetlerle iyi ilişkilerin devam edeceğini bildirdi⁴⁷. 1 Mayıs İşçi Bayramı münasebetiyle yaptığı konuşmada Ali Sabri ve adamlarının iktidarın kendilerine Abdünnasır'dan miras kaldığını iddia ettiklerini, böyle bir şeyin ise mümkün olma-

45 es-Sedat, *el-Bahş 'ani'z-zât*, s. 304; Jehan Sadat, *Ich bin eine Frau aus Aegypten*, s. 219; Heikal, *The Road to Ramadan*, s. 132 vd.

46 Sedat'ın muhaliflerinin ona karşı gerçekten de bir komplonun hazırlığı içinde olup olmadığı konusu sağlığı sırasında çok açık bir şekilde gün yüzüne çıkmamıştır. Muhammed Hasaneyn Heykel, Sedat'ın vefatından sonra onun hakkında kaleme aldığı eserinde gerçekten de böyle bir komplonun varlığına dik-kat çeker. Ona göre Sedat sadece Mısır ordusunda hakim olan disiplin sayesinde bu komplodan kurtulabil-miştir. Burada geçtiğine göre 21 Nisan 1971 'de Merkezi Komite'de Sedat'la muhalifleri arasında geçen bir tartışmadan sonra General Muhammed Fevzi kendi el yazısıyla hazırladığı bir emri General Muhammed Sadık'a verir. Burada General Muhammed Sadık'ın ertesi gün için hangi birliklerle birlikte çalışacağı, sila-hlı kuvvetlerin hangi binaları kontrol altına alması gerektiği ve sadece Fevzi, Şa'ra'vi ve Cum'a'ın verdiği emirlerin yerine getirileceği bildirilmektedir. General Sadık, General Fevzi'nin daha önce kendisine el yazı-sıyla yazıp verdiği darbe hazırlığı emirlerini ihtiva eden kağıdı Sedat'ın ölümünün sonuna kadar evinde saklamış bunu mahkemede ortaya çıkarmamıştır (Heikal, *Sadat*, s. 56-57). General Fevzi 1982 yılında bu belge ortaya çıktığında bunun darbeye hazırlık değil, savaş hazırlığı olduğunu söylemişse de Heykel bunun darbe emri olduğunda ısrar eder (bk. a.g.e., dipnot 24). Emrin Arapça metni ve el yazısının fotokopi-si için bk. Heykel, *Harifu'l-gaçab*, s. 110-112.

47 es-Sedat, *el-Bahş 'ani'z-zât*, s. 303; ez-Zeyyât, *es-Sâdât*, s. 130; Heikal, *The Road to Ramadan*, s. 127 vd.

dığını belirttiği suçlayıcı bir konuşma yaptı ve 2 Mayıs'ta da Ali Sabri'yi bütün görevlerinden azletti. İkinci adım olarak da muhaliflerini ASB içerisindeki pozisyonlarından almak için parti içerisinde en küçük biriminden en yukarıdaki yöneticilere kadar yenilenmesi için seçimlerin yapılmasının kaçınılmaz olduğunu görerek bunu hemen ilan etti.

Sedat'ın muhalifleri, istihbarat başta olmak üzere, emniyet güçleri, istihbarat örgütü ve askeriyenin bir kısmını kontrolleri altında bulundurmalarına rağmen onun kendilerine karşı giriştiği hareketi engelleyememişlerdir. Bunda hiç şüphesiz ki askeriyede ikinci adam konumunda olan General Sadık ve grubunun rolü çok büyüktür. Sedat 14 Mayıs 1971 tarihine kadar muhaliflerini teker teker görevlerinden aldı. En son Şa'ravi Cum'a'nın görevden alınması üzerine buna tepki olarak ona ve grubuna yakın olan bütün bakanlar ve bürokratlar halkı kendi taraflarına alarak ayaklandırabilecekleri umuduyla görevlerinden istifa ettiler, ancak böyle bir şey gerçekleşmedi⁴⁸. Bundan sonraki günlerde Sedat'a muhalif olduğu bilinen askerî ve siyasî elit başta olmak üzere, yüksek makamlardaki bürokratların hepsi tutuklandı. Kurulan özel mahkemede Ali Sabri, Abdülmuhsin Ebunnûr, Şa'ravi Cum'a, General Muhammed Fevzi ve diğer birçok kişi gayrimeşru yollardan zengin olmaktan suçlu bulunurken, Devrim Mahkemesi tarafından da Sedat'a karşı komplo hazırlamaktan suçlu bulundular ve bazıları, ömür boyu olmak üzere, uzun süreli hapis cezaları aldılar. Ancak çoğu Sedat'ın iktidarı döneminde çeşitli gerekçelerle serbest bırakıldı.⁴⁹

Sedat tasfiye işleminin tamamlandığı 14 Mayıs tarihinden bir gün sonrası 15 Mayıs'a "tashiî hareketi" (el-hareketü't-taşıîh), daha sonra ise "tashiî devrimi" (eş-şevretü't-taşıîh) ismini verdi ve iktidarda bulunduğu süre boyunca her yıl bu günü kutladı.

Muhalefet'in Değerlendirmesi: Karşı Devrim

Sedat ve muhalifleri arasındaki iktidar mücadelesi sırasında onun icraatları bazı yayın organlarında, özellikle de Sabri grubunun sözcüsü durumundaki *el-Cumhûriyye*'de çeşitli eleştirilere tabi tutuldu. Bu çevrelerde siyasî elit "biz" ve "karşı güçler" (el-kuvâ'l-muzâdde) şeklinde iki grupta ele alınırken Sedat'ın *el-hareketü't-taşıîh* ve *eş-şevretü't-taşıîh* olarak nitelediği icraatları da Abdünnasır döneminin ruhuna aykırı buldukları için "karşı devrim" (*eş-şevretü'l-muzâdde*) olarak isimlendirilmiştir⁵⁰. Bu yazıda "biz"den kasıt "toplumu refah ve ilerlemeye, ulaştıracak, gerilikten kurtaracak sosyalist değişimin zorunluluğuna inanan ... ile-

48 Jehan Sadat, *Ich bin eine Frau*, s. 221 vd. İstifalar ve Sedat'ın bunlara tepkisi hakkında bk. Sabri, *es-Sâdat*, s. 270 vd.

49 Ansari, *Egypt*, s. 166;

50 *el-Cumhûriyye*, 18 Mart 1971. Gazetenin bu nüshasında Sedat'ın icraatları uzun bir şekilde eleştirilmiştir ve "el-kuvâ'l-muzâdde" ve "eş-şevretü'l-muzâdde" tabirleri kullanılmıştır. Yazının tam metni için bk. Davud, *Mâ ba'd'Abdinnasır*, s. 227-239, ayrıca bk. a.e., s. 184.

rici bütün güçler” olduğu belirtilirken, “karşı güçler” ise “toplumsal ilerlemeye sosyalist değişime karşı ... sömürgecilere yardım edenler” olarak tarif edilmiştir. Makaleye göre karşı güçler “ölümsüz önder”in (ez-za’ım el-ḥâlid) vefatından sonra harekete geçerek devrim karşıtı tavır takınmışlardır. Bunların faaliyetleri arasında şu konular yer alır: Mısır’daki devrimci-ilerici düzenin devrilmesine çalışmak, İsrail’e karşı özgüvenin zayıflatılması, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist devletlerle ilişkilerin bozulması, ABD’nin teknolojik ve sermaye üstünlüğünü öne çıkararak bunun desteğini kazanmaya çalışmak, düşman gücü karşısında ihmalkâr davranmak vs.⁵¹

Sedat’ın muhalefeti tasfiyesinden sonra, ona karşı olan yazarların bir kısmı *es-Sıvretü’l-muzâdde* yazarı Gâli Şukrî gibi Mısır dışına çıkararak eleştirel yazılarını yayımlarken, çoğunlukta olan diğer kısım da Sedat’ın ölümünden sonra yayımladıkları hatırat ve biyografi türünden eserlerinde onun icraatlarını büyük bir tenkide tabi tuttular. Bunlar Sedat’ın muhaliflerini “güç odağı” şeklinde nitelemesini yerinde bulmazlar. Sedat’ın tasfiye hareketinden etkilenen siyasetçilerden birisi olan Ziyauddin Davud’a göre icra kurulu üyeleri ve bakanlar daha sonra “*merâkizu’l-kuvâ*” olarak adlandırılmışlardır⁵². Muhalif yazarlardan Cemal Selim, Sedat’ın birçok kez muhaliflerini kıymakla tehdit ettiğini (seyefrimhu) ve o güne kadar siyasi tarihte “kıymak” (el-ferm) tabirinin bulunmadığını iddia eder. Ona göre “15 Mayıs İnkılâbı” Mısır Halk Meclisi ve demokrasinin kıyımı anlamına gelmektedir ve meclis üyeleri güç odakları oluşturdukları ithamıyla tarihinde benzeri bulunmaz bir şekilde mahkeme önüne çıkarılmışlardır⁵³. Muhaliflere göre 15 Mayıs “devrimi”, Mısır Halk Meclisi’nin mezbahası, başka bir deyimle demokrasinin mezbahasıydı. Sedat’ın muhaliflerinin sorgulanmaları sırasında onların avukatlığını üstlenen Kemal Halid el-Muhami ise mahkemeye çıkanları, aslında sorgulanmaları gereken konularda değil de “sisteme karşı komplo kurmak”tan (*et-te’âmûr ‘alâ kalbi nizâmi’l-hukm*) sorgulandıklarını, savcının ise bunu “büyük hıyanet” (*el-ḥıyânetü’l-uzmâ*) olarak nitelendirdiğini zikreder⁵⁴.

Sedat Muhaliflerinin Tasfiyesinin Önemli Bazı Neticeleri

Enver Sedat’ın iktidar mücadelesinden bu şekilde zaferle çıkması, Mısır siyasi hayatı için çok önemli sonuçlar doğurdu. Sedat herşeyden önce önemli makamları kendisi için tehdit oluşturan muhaliflerinin elinden alarak kendine bağlı olan kişilere teslim etti ve böylece kendi iktidarını kurmak için ilk adımları atmış oldu. Ülkede karar mercileri böylece Nasırcı sosyalist çizgide olanların elinden alınarak Sedat’a yakınlığıyla tanınan, Batıyla ilişkilerin iyileştirilmesi gerektiğini düşünen bir kadronun eline geçti. Siyasî tabakadaki bu el değiştirmenin etkileri, kendisini kısa ve uzun vadede hem iç hem de dış politikada gösterdi. Bu değişiklikleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

51 a.g.e., s. 234 vd.

52 a.g.e., s. 17.

53 Cemal Selim, *Diktatüriyetü’s-Sâdât*, Kahire: Mektebet Medbûli, 1983, s. 7

54 Kemal Halid el-Muhamî, *Ricâl*, s. 10.

1. Tasfiye edilenlerin çoğunluğu Sovyetlere yakınlıkları, hatta onların adamları olarak bilinen kişiler olmaları hasebiyle bunların politikadan uzaklaştırılmaları önce Sedat'ın Sovyetler Birliği'nin Mısır üzerindeki tesirini azaltma veya kaldırma yönündeki bir ilk çabası olarak görülebilir. Üçüncü Dünya ülkelerini aralarında taksim etmiş bulunan ABD ve Sovyetler Birliği, bunlardan birinin bulunmadığı yerde diğerinin bulunduğu örneklerden biri de Mısır olmuş ve Amerika, Sedat döneminde Mısır politikalarında belirleyici rol oynamıştır. Bunun neticesinde de Mısır münferit olarak 1979 yılında İsrail ile barış masasına oturarak diğer Arap ülkeleriyle bu konuda yollarını ayırmıştır.

2. Sedat, güç odaklarının tamamen tasfiye edildiği tarih olan 14 Mayıs 1971'den sadece birkaç gün sonra 20 Mayıs 1971'de daimî bir anayasayı yürürlüğe koymanın vakti geldiğini, bu anayasanın da Mısır'ın adetleri ve inancı ile uygun olması zorunluluğunu ifade etti. Uzun tartışmalardan sonra yeni anayasa 11 Eylül 1971'de yapılan bir referandumda % 99,5 halk desteğiyle kabul edilerek yürürlüğe girdi. Yeni anayasada en dikkat çekici maddelerden ikisi "Şeriat yasamanın ana kaynaklarından birisidir." şeklindeki ikinci madde ile kadın ve erkek arasındaki eşitliği İslâm'ın hükümlerini ihlâl etmedikleri müddetçe kabul kaydının yer aldığı on birinci maddeydi. Bu maddelerin anayasada yer alması neticesinde 70'li yıllar boyunca bu maddenin anayasada yer almasını sağlayan kesimlerce hummalı bir kanunları İslâmlaştırma çabasına girildi. Her ne kadar hazırlanan taslaklardan çok az bir kısmı yürürlüğe girmişse de, Mısır'da esen genel hava sol kesimin aleyhine olmuş, bunlar bile bazı fikirlerini savunabilmek için dine ve dinî motiflere başvurmak durumunda kalmışlardır⁵⁵.

3. Sedat kendisine halktan destek bulabilmek için ilk etapta bir dizi pratik karar aldı. Bunun için siyasî tutukluları serbest bırakan kararı İhvan-ı Müslimin'i de kapsayacak şekilde çıkardı ve bunu telefon dinlemelerinin tasfiyesini sağlayan bir dizi karar takip etti. 1972 yılında 23 numaralı kanunu çıkararak bundan önce devrim düşmanı olarak nitelendirilenlere müsamaha gösterilmesini sağladı.⁵⁶

4. Sedat, Nasır'ın da 1967 yenilgisinden sonra düşünmeye başladığı, ancak gerçekleştiremediği "açık toplum" oluşturma fikrini hayata geçirmek için gerekli cesareti bulabilmiştir. 1974 yılında "Ekim belgesi" (varakat uktüber)⁵⁷ adı altında kamuoyuna sunduğu bu demokratikleşme paketiyle iktisadî ve siyasî hayatta çeşitli düzenlemelere gidildi. Ekonomide açılma (el-infitâh el-iktisâdî) ile özel sermayeye çeşitli imkânlar sağlandı ve siyasetteki açılma (el-infitâh es-siyâsî) hareketi ile de tek parti dönemine son verilerek farklı siyasî partilerin kurulmasına izin verildi (1976).

55 Sedat'ın din politikası için bk. Hilal Görgün, *Die politische Rolle der Azhar in der Sadat Ära*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 63-70.

56 Hasan Nafî'a, "el-Idâretü's-siyâsiyye li-ezîmmeti't-tahavvül min nizâmi'l-hizbi'l-vâhid ilâ nizâm te'addüdi'l-ahzâb", Aliyyüddin Hilâl (nşr.), *en-Nizâmu's-siyâsi el-Mısrî: et-Tağayyür ve'l-istimrâr. A'mâlu'l-mu'temer es-senevi el-evvel li'l-buhûş es-siyâsiyye*, Kahire: Mektebetü'n-Nahdati'l-Misriyye, 1988, s. 35.

57 Belgenin tam metni için bk. *Minberu'l-İslâm*, 32/4 (1974), s. 3-16, 205-216.

5. Askerlerin politikadan uzaklaştırılması süreci ve asker kökenli bakanların sayısı aniden azalmaya başlamıştır. Ekim 1971'de yapılan seçimlerden sonra oluşturulan kabinede, o güne kadar süren uygulamaların aksine, sadece iki asker kökenli bakan yer almıştır⁵⁸.

6. Sol kesim 1970'li yıllar boyunca sürekli darbe almış, ülke siyasetinde söz sahibi olamamıştır. Sedat'ın iktidarı boyunca İslâmî hareketler hızlı bir yükselişe geçmekle beraber, radikal olarak nitelendirilen örgütler sıkı bir takip altına alınmışlardır.

Sedat'ın muhaliflerinin tasfiyesinin neticeleri ve Mısır'ın iç ve dış siyasetindeki değişiklikler sadece yukanda zikredilen birkaç nokta ile sınırlı değildir. Esasen Sedat'ın on yılı aşkın bir süre, bir suikastle öldürülünceye kadar Cumhurbaşkanlığı Makamı'nda kalabilmesi ve yetkilerini rahatça kullanabilmesi, hatta bazen keyfi denebilecek uygulamalarda bulunabilmesi bu tasfiye işlemi neticesinde gerçekleşmiştir.

Sonuç

Abdünnasır'ın vefatından sonra ortaya çıkan iktidar mücadelesi Mısır'da henüz müesseselere dayalı bir devlet geleneğinin oluşturulamadığını açıkça ortaya koymuştur. 1960'lı yıllarda her ne kadar belli ideolojisi olan bir rejim oluşturulmaya çalışılmışsa da bunun köklü bir gelenek oluşturmadığı, Sedat döneminde uygulamaya konan aksi politikalarından anlaşılmaktadır. Şahıslar arası güvene dayalı çıkar ilişkileri her şeyin önüne geçerek rejim ve sistem etrafında dönen tartışmaların niteliğini belirlemiştir. Abdünnasır'ın oluşturduğu kadro, zamanla çeşitli güç odaklarına dönüşmüş ve sistem müesseseler bazında işlemek yerine, kişilere bağlı hale gelmiştir. Abdünnasır'ın vefatıyla birlikte çeşitli çevreler gerek ideolojik gerekse şahsî nedenlerden dolayı bir iktidar mücadelesine girişmiştir. Sedat konumunu ve kurduğu ilişkiler ağını iyi değerlendirerek kendisine rakip teşkil edecek olan siyasi eliti elimine etmiş ve 1970'li yıllar boyunca ülkenin gidişatında etkili olacak "kendisine bağlı" bir kadro oluşturmuştur. Ancak 1970'li yıllarda oluşturulan yapı, 1960'lı yıllardan çok farklı olmamıştır. Önceleri sosyalist görünenler, iktidara yakın olmalarından dolayı çıkar elde ederken, onların yerini kapitalist sisteme yakın olanlar almıştır. Yeni isimler altında çeşitli müesseseler oluşturulmuşsa da bunlar Batı'daki benzerlerinin üstlendiği fonksiyonları yerine getirmekten uzak kalmıştır. Başkan, anayasa ile sınırsız denebilecek kadar geniş yetkilerle donatılmış ve böylece Sedat iktidara geçerken tenkit ettiği "tek adam" olma durumuna kendisi düşmüştür. Belirli bir görevi yerine getirmesi beklenen müesseseler, gerektiğinde kendisi tarafından göz ardı edilmiş ve istediği kararları çıkarmıştır. Bu durum Sedat sonrası dönemde de fazla değişmeden devam etmiştir.

58 Mark N. Cooper, "The Demilitarization of the Egyptian Cabinet," *IJMES*, 14/2 (1982), s. 216.